

liter secundum quod obiectum voluntatis includatur aliqua ratio perfectionis quae non includitur in obiecto intellectus est omnino impossibile, cum nulla ratio cuiuscumque entitatis vel perfectionis a ratione obiecti intellectus excludatur, cum etiam illud quod est obiectum voluntatis sub ea ratione¹ sub qua appetitur necessario prius apprehendatur, ut supra est declaratum.

QUAESTIO XI.

Utrum voluntas habeat dominium super actum intellectus tam speculativi quam practici.

cod. P
fol. 65 Vb

| Postea ad secundum praedictorum arguebatur quod voluntas habeat dominium super actum intellectus tam speculativi quam practici. Quantum ad intellectum speculativum sic arguebatur: nam fides est habitus speculativus; sed super actum fidei habet voluntas dominium, nam, secundum Augustinum super Iohannem, cetera potest homo facere volens, credere non nisi volens, quare et cetera. Quantum ad intellectum practicum hoc arguebatur sic: quod habet dominium super aliquid habet dominium super illud quod ad ipsum sequitur. Sed voluntas habet dominium super operationes nostras; sed ex operationibus nostris acquiruntur habitus in appetitu secundum quos² fit variatio in iudicio rationis, quare et cetera (1).

Contra. Illud quod ordinatur ab alio et se habet ad aliud tanquam ad principans et melius non habet dominium super actus illius, sed potius e converso. Sed voluntas se habet ad intellectum sicut inferius et minus nobile ad superius et melius. Ergo et cetera. Maior patet. Minor probatur per Se | necam in epistola: id cuique optimum esse debet cui nascitur; quo censetur: in homine quod est optimum est ratio; hac antecedit animalia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta proprium hominis bonum est.

Respondeo dicendum quod secundum illum modum extraneum loquendi³ de intellectu et voluntate, quo dicitur ab aliquibus (2) quod voluntas

¹ ea ratione | ratione illa C. — ² quod P. — ³ loquendo P.

(1) Opinio Henrici de Gandavo *add. marg.* V.

(2) Henricus de Gandavo, *Quodl.* IX, q. 5 (t. II, fol. 360 R, 361 R et sq.).

cod. C
fol. 81 Rb

G.118612

per se non movetur nec determinatur ab intellectu, sive ab obiecto secundum quod apprehenditur ab intellectu, sed movetur a se ipsa, sic quod aliquando contra iudicium practicae rationis et aliquando absque aliquo iudicio intellectus practici ex sola apprehensione simplici alicuius quod potest fieri vel non fieri, eligi vel non eligi, absque hoc quod iudicetur faciendum vel non faciendum¹ voluntas libere eligit facere vel non facere; et ex his ulterius contingit quod, cum voluntas sic determinat se ad aliquid eligendum vel faciendum vel contra iudicium rationis vel sine aliquo iudicio rationis de faciendo vel non faciendo, ex dispositione voluntatis qua sua affectione se determinat sic ad alterum, sit conforme iudicium in ratione; et dicitur quod², quamvis non oporteat quod malitiam voluntatis praecedat error rationis, oportet tamen quod statim ipsam malitiam voluntatis sequatur error in ratione conformis ipsi voluntati. Et similiter videtur dicendum cum absque iudicio de faciendo voluntas determinat se ad | eligendum vel faciendum, consequitur conformis actus in intellectu iudicans sic debere habere; — secundum ista quidem videretur dicendum quod intellectus nullo modo per se et proprie determinat voluntatem, sed in agibilibus voluntas determinat intellectum. Immo sic nulla | necessitas vel utilitas esset intellectus practici; ex quo contra illius iudicium vel etiam sine illo per intellectum speculativum voluntas potest velle et eligere³; et etiam, illo existente, nihil facit ad hoc quod voluntas eligat, cum possit contrarium illius et iudicatum per ipsum non eligere. Et specialiter hoc nituntur declarare in Deo, scilicet quod circa ea quae Deus agit extra se non determinatur per intellectum practicum quod hoc sit agendum, sed solum quod hoc sic potest agi; per voluntatem autem Deus libere eligit illud agere. Unde dicitur quod in Deo non habet locum proprie intellectus practicus, quia non iudicat aliquid esse faciendum vel non faciendum⁴. Et nullum opus faciendum intellectus determinat sed solum voluntas; quoniam si intellectus divinus ab aeterno determinasset mundum aliquando esse faciendum, de necessitate fuisset factus iuxta hanc suam determinationem, quia aut voluntas ipsa de necessitate consecuta fuisset huiusmodi determinationem intellectus, et sic absoluta necessitate omnia fierent a Deo, sicut posuerunt Philosophi; aut voluntas non de necessitate consecuta est determinationem intellectus; potuit ergo quantum est de se fuisse non executata in opus quod intellectus determinasset agendum; quod impossibile est ponere. In Deo ergo absque omni determinatione intellectus voluntas Dei determinat aliquid agendum,

cod. P
fol. 66 Ra

cod. V
fol. 90 Vb

¹ vel non faciendum om. P. — ² quid P. — ³ diligere VC. — ⁴ vel non faciendum om. V.

dicere
voluntatem
faciendum

quia intellectus circa illa nihil sententians dimittit in libertate voluntatis quid eligat vel ad quid semetipsam determinet circa operanda.

Sed ista omnino irrationabiliter dicuntur. Cum enim obiectum¹ voluntatis per se sit naturaliter prius obiectum intellectus, quia est bonum apprehensum secundum quod apprehensum sive ens conveniens apprehensum, ideo sicut per ens quod sub ratione convenientis apprehenditur determinatur intellectus practicus ad actum apprehendendi, ita etiam voluntas ad actum volendi vel eligendi. Et sicut voluntas nihil potest velle nisi sit apprehensum, ita nihil potest² velle fugiendum³ nisi sit apprehensum ut fugiendum, et nihil potest velle prosequendum nisi sit apprehensum ut agendum, id est nisi iudicatum sit esse agendum. In ratione enim obiecti voluntatis non solum includitur quod sit aliquid apprehensum, sed quod sit apprehensum ut conveniens ad prosecutionem⁴ vel ut disconveniens et fugiendum, alioquin respectu cuiuslibet apprehensi posset voluntas fieri in actu fugae vel prosecutionis⁵. Oportet ergo semper ponere conformitatem inter actus intellectus et voluntatis ut illud quod eligit vel refugit voluntas intellectus iudicet fugiendum vel prosequendum⁶. Et sic oportet ponere quod, cum potentia ad actum determinetur per obiectum, voluntas directe in omni actu suo determinatur ab intellectu, id est ab obiecto apprehenso prius ab intellectu, ut dictum est, et quod absque derogatione libertatis voluntatis non potest velle nisi secundum quod⁷ apprehendit et iudicat intellectus. Nec hoc ponit necessitatem coactionis vel absolutam quae videntur derogare libertati, sed solum necessitatem ex suppositione et cuiusdam immutabilitatis⁸, aliquando simpliciter, scilicet respectu omnino ultimi finis, aliquando solum ex suppositione stante, scilicet tali apprehensione rationis respectu aliorum quorumcumque, ut haec alibi sunt determinata. Hoc etiam dicendum est suo modo conveniente circa Deum, scilicet quod non potuit⁹ velle mundum facere nec elegit¹⁰ nisi secundum rationem intelligendi prius apprehenderet mundum esse fiendum. | Impossibile est enim quod velit aliquid facere nisi iudicet esse faciendum, quia non potest velle facere si iudicat non faciendum.

Item, si nec iudicat faciendum, nec non faciendum apprehendendo ipsum mundum, cum talis intellectus quasi speculativus nihil iudicans de fugiendo vel prosequendo non sit principium operationis, voluntas Dei fieret in actu sine obiecto. Nec tamen sequitur quod Deus fecerit mundum necessitate absoluta, sed ex suppositione, quia¹¹ intelligendum est quod, licet

¹ obiecto corr. 2^a m. C. — ² om. V. — ³ fugiendo P. — ⁴ prosecutionem CV. — ⁵ prosecutionis C. — ⁶ prosequendum C. — ⁷ om. P. — ⁸ imitabilitatis P, 1^a m. C. — ⁹ ponit P, 1^a m. C. — ¹⁰ eligit PV. — ¹¹ circa quod corr. 2^a m. C.

respectu essentialium rerum intellectus divinus sit necessarius simpliciter et absolute, non potens illa nec intelligere nec aliter quam intelligit intelligere, sicut etiam intellectus noster respectu rerum necessariarum, tamen respectu factionis rerum non est sic, quia ab aeterno erat quasi indifferens ad considerandum mundum sub ratione fiendi vel sub ratione non | fiendi et talem¹ faciendi vel non faciendi. Sed tamen ab aeterno se ipso et propter suam bonitatem communicandam concepit ipsum sub ratione fiendi et sub ratione sic et secundum talia entia fiendi. | Et verum est quod, ista conceptione stante, necesse fuit ipsum fieri, quia necesse fuit voluntatem sic velle sicut concepit intellectus. Unde dicit Damascenus, libro secundo, capitulo trigesimo secundo: secundum praecognitionem eius praeiudicavit et determinavit omnia Deus secundum bonitatem et iustitiam eius. Ergo cum per se et directe intellectus determinet² voluntatem, non potest esse quod voluntas per se et directe determinet intellectum. Hoc enim esset quidam circulus, nec esset ordo inter istas potentias et earum actus.

Ad evidentiam ergo quaestionis est intelligendum quod, cum potentia dicat ordinem ad actum ut ad suam perfectionem inhaerentem, actus autem et etiam potentia ad obiectum ut ad causam formalem et moventem a qua habet rationem et speciem, unaquaqueque potentia determinatur ad actum suum per se et directe solum ab obiecto, quod scilicet determinat actum cui dat formam et speciem. Et sic universaliter actus intellectus per se determinatur ab obiecto intelligibili et actus appetitus ab obiecto appetibili secundum rationem causae moventis et agentis; ut secundum condicionem et dignitatem obiecti sit etiam condicio et dignitas actus. Perfectior enim est actus quo cognoscuntur et diliguntur perfectiora quam quo minus perfecta. Et hoc non est nisi ratione condicionis³ obiecti, cum subiectum, scilicet ipsa potentia utrobique sit eadem, quamvis etiam secundum condicionem et dignitatem subiecti sive potentiae sit etiam condicio et dignitas actus in generali, non in speciali. Perfectior enim est actus quo cognoscitur lapis per intellectum quam quo cognoscitur per sensum; et actus quo appetitur aliquid per voluntatem secundum ordinem convenientem ei in ordine ad rationem quam quo appetitur illud idem per appetitum inferiorem, praecipue in ordine ad id quod convenit appetenti secundum apprehensionem sensitivam. Et hoc modo bene determinatur etiam actus a potentia secundum rationem causae subiectivae et patientis. Et secundum hoc per se et directe non habet actus⁴ alicuius potentiae determinationem nisi a

cod. V
fol. 91 Ra

cod. P
fol. 66 Va

cod. P
fol. 66 Rb

cod. C
fol. 81 Va

¹ mundum add. 2^a m. C. — ² determinat C. — ³ et add. PC. — ⁴ om. C.

proprio obiecto vel subiecto. Sic autem determinari actum alicuius potentiae est facere potentiam esse in tali actu. Illud ergo quo movente vel agente per se intellectus habet esse in actu intelligendi dicitur intellectum determinare secundum hunc | actum sive hunc ¹ actum intellectus determinatum causare et determinare. Unde, hoc modo voluntas non habet dominium respectu intellectus quantum ad aliquam determinationem sui actus.

Sed quia, ut solet dici, voluntas cuius obiectum est finis et bonum etiam aliarum potentialium ideo habet eas movere quantum ad exercitium ad suos actus; et quia sic habet quodammodo coniungere activum et passivum a quibus per se fit actus determinatio, secundum hoc voluntas per accidens et indirecte habet dominium super intellectum quantum ad determinationem actus tam practici quam speculativi, ita tamen quod, cum voluntas non sit principium alicuius actus nisi facta in actu secundum aliquam apprehensionem intellectus, immo intellectus et voluntas semper sunt quasi unum principium in omnibus actibus qui dicuntur causari a voluntate ², voluntas nullam determinationem facit in quacumque potentia nisi hoc aliquo modo prius a ratione apprehenditur faciendum. Talia tamen dicuntur fieri a voluntate absque expressione intellectus, tum quia ipsa voluntas aliquo modo immediatius ³ agit, tum quia in posteriori satis intelligitur prius. Secundum hoc ergo est intelligendum quod voluntas aliquo modo determinat intellectum. Ex apprehensione enim nobilitatis obiecti circa speculabilia aliqua, voluntas, sive ipse homo per voluntatem ex huiusmodi apprehensione factus in actu volendi illa, specialiter quasi ap | plicat intellectum et illa obiecta ad invicem movendo quantum ad exercitium actus ad considerandum circa talia specialiter, quo facto ipse intellectus a specialibus obiectis ⁴ ad speciales actus per se determinatur et ab eis actuatur, non ab ipsa voluntate. Unde, si voluntas applicet intellectum ad considerationem alicuius, sive secundum simplicem apprehensionem, sive secundum complexam, | ad hoc scilicet quod talem vel talem apprehensionem habeat intellectus de illo, vel assentiendo affirmative vel dissentiendo negative, non oportet tamen hoc fieri in intellectu, scilicet quod talem rem sic vel sic apprehendat, sive quod de tali re formet talem apprehensionem veridicam. Si enim voluntas applicet intellectum ad cognoscendum quod quid est de angelo, bene determinatur intellectus quantum ad exercitium huiusmodi ⁵ actus a voluntate et excluditur actus consi | derandi circa alia per voluntatem qua ⁶ vult intellectum nunc determinate considerare circa quod quid est

cod. P
fol. 66 Vb

cod. C
fol. 31 Vb

cod. V
fol. 91 Rb

cod. P
fol. 67 Ra

¹ habet (?) PC. — ² nam add. 2a m. C. — ³ immediatius V. — ⁴ obiecti P. — ⁵ huius PC. — ⁶ quia corr. 2a m. C.

angeli; sed quia quidditas angeli ¹ est ita remota a sensibus a quibus sortitur intellectus notitiam quod non potest repraesentari in aliquo phantasmate nec etiam pro statu viae potest immediate videri et sic ² non potest intellectus sua apprehensione circa hoc formare diffinitionem ³ indicantem quod quid est; ideo nullo modo determinatur intellectus ad hunc actum. Similiter etiam si moveat voluntas intellectum ad considerandum circa hoc quod est astra esse paria vel imparia, bene determinatur intellectus quantum ad exercitium huiusmodi ⁴ actus, id est ad hoc quod circa hoc determinate consideret, sed quia obiectum non sic est evidens intellectui quod ex eius apprehensione possit formare rationem concludentem quod sint astra paria vel imparia, non determinatur intellectus ad alterum, quantumcumque voluntas appetat ⁵ vel imperet quod ad alterum cum aliqua certitudine determinetur et displiceat ei quod hoc non sit factum.

Sicut autem dictum est circa intellectum speculativum, ita etiam se habet circa practicum quantum ad hoc. Nam sicut verum simpliciter est obiectum intellectus speculativi, ita verum in ordine ad voluntatem et ad opus est obiectum practici. Cum ergo voluntas movetur a fine aliquo et determinat intellectum quantum ad exercitium actus considerandi expedientia ad consecutionem talis finis, non est in dominio vel potestate voluntatis quid intellectus iudicet vel non iudicet expediens et cui assentiat esse consentiendum vel non consentiendum, sive eligendum vel non eligendum. Hoc enim dependet ex re obiecta et apprehensa in habitudine ad finem dictum ⁶ et in convenienti applicatione intellectus, remotis impedimentis, ad considerandum quae circa talia sunt consideranda. Ergo sic habet determinare intellectum ad exercitium actus; et sic habere dicitur dominium super intellectum, uno modo, sicut dictum est, faciendo quod activum quod natum est determinare per se passivum coniungatur ipsi passivo et ipsum ad actum determinet ⁷ quantum ex natura sua natum est ipsum determinare et movere, non faciendo quod sic vel aliter ipsum obiectum habeat intellectum determinare; alio modo in agi | bilibus et quantum ad intellectum practicum fit illa determinatio intellectus quantum ad suum actum per dominium voluntatis indirecte tamen, ex hoc quod per voluntatem fit aliquid ratione cuius ipsum obiectum sic vel aliter intellectum moveat et determinet. Et ⁸ hoc sic declaratur, quia cum assensus intellectus causetur per se et directe ex condicione apprehensi, ex consuetudine autem actuum frequentatorum per imperium voluntatis potest etiam fieri quaedam

cod. P
fol. 67 Rb

¹ sed — angeli] om. P. — ² si C. — ³ om. C; rationem marg. 2a m. C. — ⁴ huius PC. — ⁵ appetet V. — ⁶ finem dictum] dictum finem P. — ⁷ om. C. — ⁸ ex PC.

dispositio in cognoscente per quam contrahet quamdam conformitatem et connaturalitatem ad quasdam res sic quod ex huiusmodi dispositione continget quod quodcumque talis res apprehendetur, sub ratione convenientis apprehendetur; et sic quantum ad intellectum practicum, voluntas etiam indirecte est causa talis iudicii et dominium habet super intellectum quantum ad huiusmodi determinationem. Et hoc videtur dicere Philosophus, tertio Ethicorum, ubi dicit quod, cum non velit aliquis nisi apparens bonum, id est illud quod secundum iudicium rationis apparet esse bonum, si aliquis non esset dominus suae phantasiae, id est suae talis aestimationis, non esset in eo secundum hoc esse bonum vel malum; et ideo dicit quod unusquisque est sibi causa talis phantasiae vel apparitionis, in quantum est sibi causa talem vel talem | esse secundum habitum ex consuetudine acquisitum. Ut enim dicit ibi ¹ qualis ² unusquisque est finis talis videtur ei. Aliud enim habet iudicium aliquis circa aliqua antequam sit in passione concupiscentiae vel antequam habeat habitum intemperantiae acquisitum, et cum est in passione vel postquam habet huiusmodi habitum acquisitum.

cod. V
fol. 91 Va

cod. C
fol. 82 Ra

Per praedicta patet responsio ad argumentum | ad oppositum, quantum ad id quod arguitur quod voluntas habet dominium super intellectum practicum quantum ad determinationem actus circa agibilia humana. Quia patet quod hoc non facit voluntas per se et directe, sed per accidens et indirecte, faciendo ad acquisitionem talis dispositionis ratione cuius talia efficiantur ut convenientia et ut sic apprehendantur cum occurrunt intellectui, et sic huiusmodi determinationem per se et directe facit obiectum, voluntas autem per accidens et indirecte.

cod. P
fol. 67 Va

Ad dictum argumentum autem quantum ad id arguitur quod etiam ³ respectu intellectus speculativi habet dominium, dicendum quod, sicut dictum est circa intellectum practicum, quod ex dispositione causata ex consuetudine operum voluntatis vel appetitus | causatur dicta apprehensio vel huiusmodi assensus vel iudicium intellectus practici, ita etiam ex aliqua dispositione existente in intellectu vel ex natura vel per acquisitionem ex consuetudine audiendi aliqua frequentius, et etiam per infusionem alicuius habitus a Deo, potest intellectus sic esse dispositus quod firmiter assentiet aliquibus, non propter rei vel rationis sumptae ex parte rei secundum se aliquam evidentiam, sed propter quamdam connaturalitatem intellectus sive intelligibilitatis ad illa ex huiusmodi dispositione. Quod patet, quia etiam falsis, sub ratione tamen veri, omnino certitudinaliter aliquando

¹ om. PC. — ² ibi add. C. — ³ et P.

adhaerent aliqui non potentes ad hoc reddere aliquam rationem specialem. Cum etiam adhaerent aliquibus certissimis in veritate, tamen non adhaerent eis propter ipsarum in sua entitate evidentiam, sed propter huiusmodi aliqualem dispositionem. Unde dicit Commentator super illud, secundo Metaphysicae: quidam quaerunt testimonium multorum hominum ¹; et isti, cum concedunt prima intellecta, non concedunt ea nisi in quantum sunt famosa, ita quod si acciderit quod contraria eorum sint famosa, negabunt ea. Et in prologo super tertio Physicorum dicit quod consuetudo est maxima causa impediens a pluribus rebus manifestis per se, quemadmodum quando homo fuerit assuetus ad aliquas actiones et operationes ², licet noceant illi, erunt ei faciles et credet quod sint utiles. Similiter cum homo fuerit assuetus audire sermones falsos a pueritia, erit illa consuetudo causa ad negandum veritatem manifestam. Et ista mala consuetudo potest auferri per habere consuetudinem audiendi contraria vera, sicut malitiae acquisitae per malam consuetudinem destruuntur per habere consuetudinem habituum bonorum oppositorum illis. Et ita ideo fides vulgi ³ est fortior quam fides philosophorum, quoniam vulgus non assuevit audire aliud; philosophi autem audiunt multa. Unde, non solum verum est in moralibus quod dicit Philosophus, secundo Ethicorum: non parum differt sic vel sic a iuventute assuefieri, sed multum. Sed hoc etiam verificatur in aliis, ut patet, quia ex consuetudine huiusmodi ⁴ et non alia ratione vel minus evidenti quidam ut plurimum quibusdam opinionibus adhaerent. Propter quod magna diligentia adhibenda est ut homo assuescat cogitare et audire meliora. Huiusmodi ⁵ autem ⁶ | diligentiae domini sumus; ut dicit Philosophus, tertio Ethicorum: eius quod est diligentes esse domini sumus, et si forte aliquis talis ⁷ est ⁸ ut non diligens sit eius quod est ⁹, tales esse etiam domini sumus causa, viventes remisse. Negligentia vero multa mala facit in talibus; et quia praedictarum dispositionum causa secundum intellectum, qua scilicet ex frequenter audire vel cogitare aliqua efficimur tales quod non de facili, nisi talia recipimus, — quarum secundum appetitum, ut dictum est, sumus causa et domini propter libertatem voluntatis per quam in nobis est circa talia intellectum applicare | vel ab eis ipsum divertere, — ideo etiam talia nobis imputantur. Cum ergo credibilibus complexis non assentiat intellectus propter evidentiam rei vel rationis quia, secundum Gregorium, fides non habet meritum cui humana ratio praebet experimentum; nec

cod. P
fol. 67 Vb

cod. V
fol. 91 Vb

¹ multorum hominum] hominum multorum C. — ² actiones et operationes] operationes et actiones PC. — ³ vulga V. — ⁴ huius PV. — ⁵ huius PC. — ⁶ bis P. — ⁷ aliquis talis] talis aliquis PC. — ⁸ om. C. — ⁹ ens PC.

etiam ex dispositione acquisita per consuetudinem operum voluntatis vel appetitus, in quantum est de his quae non pertinent ad practicum intellectum; nec voluntas potest etiam determinare intellectum speculativum nisi modo supradicto qui non sufficit ad assensum causandum qui debet esse in fidei; quia ex hoc quod aliquis per imperium voluntatis faceret intellectum stare in consideratione credibilium et in adinventionem rationum per quas posset assensus induci, vel ad audiendum viros authenticos circa notitiam talium, non posset causari nisi quaedam pro | babilis aestimatio ¹ ex apparentia rationum vel ex auctoritate dicentis, et non firma ² adhaesio absque formidine de opposito, — et ideo non videtur causari huiusmodi firmitas adhaesionis directae, nisi ex aliqua dispositione ipsius credentis vel infusa vel causata dicto modo per assuefactionem audiendi talia; quae tamen non sufficit ad causandum firmam adhaesionem solum circa vera; quia si aliquis puer inter fideles nutriatur et modo fidelium instruatur, qui nec baptizetur nec ei gratia causans habitum fidei infundatur, talis tamen ex consuetudine audiendi credibilia acquireret dispositionem per quam quodammodo ita firmiter adhaerebit creditis etiam absque formidine, sicut alius baptizatus; — prout non solum haeretici qui ³ quantum ad aliquos articulos fidem informem habent, sed etiam infideles se rectam fidem habere aestimantes firmiter et | absque formidine adhaerent suis fictionibus, et pro eis etiam morti se exponunt. Sed tamen hoc non sufficeret ⁴ ad causandum firmam adhaesionem solum circa vera, sed infusa dispositio ad hoc totum sufficere potest. Nam quod solum veris facit adhaerere patet; quia ⁵ per infusionem a veritate prima quae ⁶ Deus est, est habita. Quod autem firmam ⁷ adhaesionem facit patet, quia etiam hoc facit dispositio per consuetudinem acquisita. Quod autem potest facere dispositio per consuetudinem acquisita, potest efficacius et perfectius facere dispositio a Deo infusa. Et secundum hoc dicendum quod habitus fidei a Deo infusus existens in intellectu facit quod intellectus sic ⁸ firmiter assentiat creditis, etiamsi nullam rationem habeat specialem quare eis sit adhaerendum. Quamvis enim, secundum Augustinum, aliquae sunt rationes persuadentes etiam infidei quare sit potius credendum auctoritati Sacrae Scripturae et Ecclesiae quam alicui alio ⁹, quae etiam dispositive possunt cooperari ad fidei habitum suscipiendum a Deo infundente, tamen rationes sufficienter ostendentes nondum ¹⁰ credenti ¹¹ quod assentiendum est huic quod in hac

cod. C
fol. 92 R^b

cod. P
fol. 68 R^a

¹ existimatio C. — ² esset *add.* 2a m. C. — ³ om. C. — ⁴ sufficere P. — ⁵ patet quia per quod P. — ⁶ dicitur *add.* P. — ⁷ autem firmam] firmam autem P. — ⁸ om. C. — ⁹ alii. — ¹⁰ unde *corr.* 2a m. C. — ¹¹ credendi P.

Scriptura non est nisi verum, induci non possunt; alioquin fides esset habitus qui per humanam investigationem posset haberi; et theologia esset vere humana scientia, quia posset humano ingenio haberi evidens notitia eorum quae in Sacra Scriptura continentur. Huiusmodi dispositio ergo dicitur habitus sive lumen fidei qui, cum sit quidam supernaturalis influxus a Deo, in virtute eius sic elevatur et habilitatur intellectus quod firmiter assentiat omnibus contentis in Sacra Scriptura, et quae ex ea elici possunt tanquam veris absque formidine de opposito. Cum dicitur quod, secundum Augustinum super Iohannem, cetera potest homo volens, credere non nisi volens ¹ et cetera, hoc non dicit quia per inclinationem et imperium voluntatis per se et directe determinetur intellectus ad dictum assensum, | sed pro tanto quod ², cum credibilia sunt ³ sic supra rationem quod multum probabiliores rationes secundum apparentiam sumptam ex sensibus quae defectiva sunt, sunt ⁴ contra illa quam pro illis, ideo quod quis credit hoc est altero dictorum modorum, scilicet per dispositionem acquisitam quae causat fidem non proprie dictam, vel per infusionem quae est fides vere et proprie. Hoc autem subiacet aliquo modo voluntati | in quantum ⁵, si etiam cogatur ire ad ecclesiam et recipere sacramentum fidei, scilicet virtute cuius huiusmodi habitus infunditur, si quis obicem non ponat, et etiam audire praedicationem per quam probabilitates ad ea quae sunt fidei inducuntur ⁶, vel etiam per se ipsum occurrat sibi cogitatio de his quae fidei sunt et de aliquibus probabilitatibus circa illa per quae homo disponderetur si non poneret per malam voluntatem obicem resistentiae, et homo per voluntatem potest contra hoc obicem ponere, quia potest homo per dominium voluntatis non assentire effectui ⁷ baptismi, potest etiam intellectum convertere ad efficacius cogitandum circa rationes contra veritatem fidei, et divertere ab aliis; et sic cum possit cogi quantum ad multa, tamen quantum ad assentiendum his quae fidei sunt nec rationi sunt evidentia, sed apparent repugnantia, requiritur voluntas ut removeatur prohibens, scilicet conversio intellectus ad ea quae sunt contra fidem, et fiat conversio ad contrarium ipsum, sic in servitutum redigendo in obsequium Christi, ut dicit Apostolus, et sic disponendo quod, obice remoto, Deus habitum fidei infundat; et hoc forte intendunt dicentes quod intellectus assentit alicui, non quia sufficienter moveatur ab obiecto proprio, sed per quamdam electionem voluntatis declinantis in unam partem magis quam in aliam; et cum hoc sit cum formidine, est opinio; cum autem sine formidine, est fides; et sic credere

cod. V
fol. 92 R^a

cod. P
fol. 68 R^b

cod. C
fol. 92 V^a

¹ credere non nisi volens om. VC. — ² om. C. — ³ sint PC. — ⁴ om. V. — ⁵ scilicet *add.* P. — ⁶ om. C. — ⁷ affectui PC.

est actus intellectus prout a voluntate est motus. Non enim per hoc intelligitur quod intellectus assentit aliquibus secundum beneplacitum voluntatis, sed sicut dictum est.

QUAESTIO XII.

Utrum bonitas et malitia actuum moralium rationalis creaturae sit magis attribuenda intellectui quam voluntati.

Deinde circa dictas potentias, scilicet intellectum et voluntatem prout ambae ad eosdem actus comparantur, quaerebatur unum: scilicet utrum bonitas et malitia actuum moralium rationalis creaturae sit magis attribuenda intellectui quam voluntati. Et arguitur quod voluntati; quia illi potentiae magis attribuenda est bonitas et malitia actuum quibus quis meretur laudari vel vituperari, per quam homo habet dominium super illos; quia ex hoc est aliquis actus laudabilis vel vituperabilis quod imputatur agenti. Sed per voluntatem dicitur homo habere dominium super actus suos.

cod. P
fol. 68 Va

Contra: quando una potentia sic se habet ad aliam quod bonitas sua dependet ex potentia alia cui subicitur, bonitas et malitia ex illis procedens magis est attribuenda potentiae principali ad quam alia ordinatur et cui alia subicitur quam alteri. Sed ita se habet voluntas ad rationem. Dicit enim Hilarius, decimo de Trinitate: immoderata est omnis susceptarum voluptatum pertinacia ubi voluntas non subicitur rationi, quare et cetera.

Respondeo dicendum quod voluntas est principium elicivum vel etiam imperativum moralium actuum humanorum. Sed actus moralis bonus vel malus formaliter et essentialiter, per se et primo, solum est actus voluntatis, a voluntate scilicet elicitus et in voluntate existens subiective. Actus enim exterior a tali actu imperatus moralis etiam est; et ¹ bonus et malus non ² tamen nisi quia est effectus causatus ab ipso actu interiori praedicto. Actus etiam rationis vel intellectus moventis voluntatem ad talem actum non est moralis, nec bonus vel malus moraliter, nisi quia est causa effectiva et motiva qua voluntas fit in praedicto actu qui formaliter et essen-

¹ om. C. — ² om. P.

tialiter est moralis et bonus vel malus. Unde dicit Anselmus, in libro de Veritate, capitulo duodecimo: iustitia est rectitudo quae servientem se laudabilem facit; hoc autem non est nisi aut in scientia aut in voluntate. Sed si recte quis intelligit aut operatur recte, non autem recte vult, de iustitia non laudatur. Ergo non est ista iustitia rectitudo scientiae aut rectitudo actionis, sed rectitudo voluntatis. Sed quia, ut ibidem dicitur, iustitia sive huiusmodi rectitudo non potest esse in ea natura quae rectitudinem ipsam non agnoscit, quia nec eam velle potest qui nescit eam, ideo rectitudo scientiae ad rectitudinem voluntatis ut causa requiritur. Quia etiam voluntas non impedita efficit operationem exterioriorem, ideo etiam ad rectitudinem voluntatis consequitur rectitudo operationis ² ut effectus. Sed ipse actus voluntatis est per se et essentialiter rectitudo quae iustitia dicitur. Unde dicitur ibidem: nulla alia rectitudo quam rectitudo voluntatis iustitia per se dicitur. Dicitur enim rectitudo actionis iustitia; sed non nisi cum ³ iusta voluntate fit actu; rectitudo autem voluntatis, etiam si impossibile sit fieri quod volumus, tamen nequaquam amittit nomen iustitiae.

cod. V
fol. 92 Rb

cod. P
fol. 68 Vb

Cum ergo quaeritur cui sit ⁴ magis attribuenda bonitas vel malitia actus humani sive moralis, debet intelligi quaestio de actu interiori voluntatis vel de actu exteriori. Et quidem quantum ad actum interio-rem qui est actus voluntatis ab ipsa ⁵ elicitus sive in ipsa ⁶ existens subiective, est dicendum quod hoc nihil aliud est quaerere quam quaerere unde sit bonitas actus voluntatis, vel ex ratione a qua movetur secundum rationem obiecti — nam bonum apprehensum ab intellectu est obiectum voluntatis, — vel ex ipsa voluntate a qua elicitur.

Et circa hoc est intelligendum quod in actu morali, de quo est quaestio, duo sunt considerata, scilicet et quod bonus est et quod laudabilis est ⁷ sive quod eo laudatur homo. Si ergo loquamur de bonitate talis actus secundum se, sic magis, immo totaliter est ex ratione. Si autem loquamur ⁸ de bonitate eius ut eo laudamur ⁹, sic est non solum ex ratione, sed etiam ex voluntate est. Primum sic patet: quia bonitas et perfectio rei est ex eo quod dat ei formam et speciem; nunc autem sicut motus habet speciem ex obiecto ita etiam actio habet speciem ex obiecto. Et ideo bonitas et perfectio actus moralis interioris dependet ex obiecto convenienti, et similiter etiam malitia ex obiecto disconvenienti. Sicut enim potentiae distinguuntur per actus tanquam per formales perfectiones inhaerentes, ita actus per obiecta tanquam per formales perfectiones

cod. C
fol. 92 Vb

¹ dicitur PC, vel dicitur add. in marg. alia m. V. — ² operis PC. — ³ causa V. — ⁴ vel add. C. — ⁵ ipso PC. — ⁶ ipso PC. — ⁷ om. C. — ⁸ loquamur V. — ⁹ ut add. C.

non inhaerentes, sed moventes et efficientes, prout in causa efficiente et movente est virtualiter forma qua perficitur motum et a qua habet ipsa perfectio moti formam et speciem. Unde, ex hoc quod actus voluntatis habet rationem formae¹ et speciei² ab obiecto, patet quod obiectum est per se causa movens, et non solum sine qua non respectu actus voluntatis. Et sicut obiectum perfectionem et actualitatem non habet ab actu, sed potius e converso, sed modo praedicto, ita etiam actus perfectionem et actualitatem non habet a subiecto, sed potius e converso³ subiectum ab actu, quia ipse actus est qualitas et forma perficiens voluntatem ipsi inhaerendo. Ab obiecto autem habet suam perfectionem actus. Unde actus voluntatis habet perfectionem et bonitatem⁴ suam non ab ipsa voluntate sed ab obiecto, — ut includit tamen⁵ circumstantias debitas secundum quas ad genus morale pertinet, scilicet⁶ quod in obiecto boni actus voluntatis includitur quod illud fiat quando debet et propter quid debet et cetera. Aliter enim voluntas vel voluntatis actus non est bonus, quia scilicet non est boni ut obiecti: velle enim aliquid fieri quando non debet vel propter quod non debet fieri non est velle bonum. Unde dicitur Oseae, nono: facti sunt abominabiles sicut ea quae dilexerunt. Universaliter enim perfectio et bonitas actus alicuius potentiae habet ex bonitate et perfectione obiecti. Unde sicut bonitas et perfectio actus intelligendi est ex perfectione obiecti et non subiecti, ita bonitas et perfectio actus voluntatis est ex suo obiecto et non ex voluntate. Etenim speciem habet actus ex suo obiecto, quia secundum distinctionem obiectorum etiam actus distinguuntur. Nunc autem obiectum voluntatis est bonum secundum quod a ratione apprehensum. Ergo videtur quod bonitas formalis et specifica actus voluntatis sit a ratione in quantum est ab obiecto secundum formam apprehensionis rationis. Prout enim alias (1) dictum est, ratio ponit modum, formam et mensuram in actionibus moralibus et appetitivis; nam appetitus finis debiti praesupponit rectam apprehensionem de fine quae est per rationem. In his autem quae sunt ad finem, rectitudo rationis consistit in conformitate ad appetitum finis debiti; et respectu illorum perficitur intellectus per prudentiam.

Sed cum actus voluntatis interior huiusmodi bonitatem non possit habere, ut dictum est, nisi ex obiecto, non autem ex obiecto nisi secundum

¹ formam — ² speciem — ³ sed modo — converso] bis P. — ⁴ perfectionem et bonitatem] bonitatem et perfectionem PC. — ⁵ om. C. — ⁶ secundum C.

(1) Quodl. V, q. 12 (pp. 46, 53).

quod ab intellectu apprehenditur, et sic tam¹ actus voluntatis quam actus intellectus ex illo eodem obiecto bonitatem et perfectionem habent, oportet quod illud obiectum bonitatem et perfectionem hanc in se et ex se habeat et² includat. Quamvis ergo huiusmodi obiectum, quod est aliquis actus exterior natus causari et effici a voluntate per suum actum interiorem, habeat suam entitatem et bonitatem realem in existentia, ab ipsa voluntate tamen per hanc suam bonitatem quam natus est habere in existentia³ in se ipso⁴ secundum quod cadit in apprehensione intellectus causatur bonitas in actu voluntatis et etiam intellectus. Nec tamen suam bonitatem formalem in existentia reali sic habet talis actus ab ipsa voluntate quae est illius effectiva, sicut ipse actus voluntatis habet suam bonitatem formalem ab illo eodem actu secundum quod cadit in apprehensione intellectus; quia ipse actus exterior movet potentias animae quantum ad determinationem actus; et ideo actualitatem et perfectionem habent actus potentialium ex bonitate exterioris actus. Sed ipsae potentiae animae per suos actus sunt causa motiva respectu actus exterioris, non quantum ad determinationem⁵, sed quantum ad exercitium actus, movendo scilicet membra et organa et materiam exterioriorem et coniungendo activa passivis et cetera. Hanc enim bonitatem et perfectionem suam formalem habet actus exterior ex debita materia circa quam est, et ex circumstantiis convenientibus.

Et secundum hoc est intelligendum quod dictum est, scilicet quod obiectum actus voluntatis est causa bonitatis actus ipsius voluntatis; et quia non nisi secundum quod ab intellectu apprehenditur, dicitur etiam quod bonitas actus voluntatis a ratione causatur. Quod autem ita sit videtur quod voluntatis⁶ bonitas videtur dependere ex lege aeterna tanquam ex regula et mensura quae derivatur et applicatur ad hominem per rationem, cui impressit Deus lumen intellectus agentis, mediante quo, in virtute lucis increatae⁷ potest apprehendere regulas recte vivendi secundum quas actus humani regulantur et in tantum boni sunt in quantum dictae regulae conformantur. Dicit enim Augustinus, vigesimo secundo, Contra Faustum, quod peccatum est factum vel concupitum contra legem aeternam. Ergo, cum malitia bonitati opponatur, voluntatis bonitas dependet dicto modo a lege aeterna, et per consequens a recta ratione, secundum illud Psaltis: multi dicunt: quis ostendit nobis bona; signatum est super nos lumen vultus tui Domine; — quasi diceret: lumen rationis, quod in

¹ cum P, cum tam 2^a m. C. — ² in se — et] om. P. — ³ extrema P. — ⁴ in se ipso] om. P. — ⁵ actus add. P. — ⁶ voluntas P. — ⁷ iterate PC.

nobis est, in tantum potest nobis bona ostendere et nostram voluntatem regulare in quantum est lumen vultus tui, id est, a vultu tuo derivatum. Et quarto ¹ decimo, De Trinitate, | capitulo trigesimo ² quarto: regulae quibus iniustus agnoscit quid sit iustum et cernit habendum quod non habet scriptae sunt in libro lucis illius qui veritas dicitur, unde omnis lex iusta de | scribitur et in cor hominis qui operatur iustitiam transfertur. Regula autem nihil aliud est quam mensura. Ergo oportet quod bonitas voluntatis dependeat ³ a ratione, mediante qua regulae aeternae nobis imprimuntur tanquam a mensura sua.

Item, sicut scientia realiter refertur ad scibile ut mensuratum ad mensuram, ita etiam videtur quod actus et habitus voluntatis referuntur realiter ad appetibile sicut mensuratum ad mensuram. Sicut ergo bonitas et perfectio actus intellectus est ex bonitate et perfectione obiecti, sive scibilis, ita etiam in proposito, bonitas voluntatis est ab appetibili, quod est bonum apprehensum tanquam a regula et mensura sua.

Item, cum omnis voluntas discordans a ratione sive ⁴ recta sive ⁵ erronea ⁶ semper sit mala, videtur quod forma et regula actus voluntatis sit ex obiecto, non secundum se et secundum naturam suam in se, sed secundum modum et formam qua a ratione apprehenditur; quia obiectum voluntatis est illud quod a ratione apprehenditur sub ratione convenientis vel disconvenientis. Unde si aliquid quod secundum se est bonum, puta dare eleemosynam, apprehendatur ut malum, si feratur voluntas in illud, accipit rationem mali, non autem nisi quia fertur in illud quod, licet sit secundum se bonum, habet tamen rationem mali ⁷ per accidens, scilicet ⁸ ex apprehensione rationis.

Quia ergo regula humanorum actuum est ⁹ ratio humana dirigens in virtute regulae supremae, quae est lex aeterna, tunc autem est aliquid bonum cum actio regulatur secundum regulam secundum quam debet esse, malum autem cum ab ea recedit, ideo quando actus humanus fit secundum ordinem rationis et legis aeternae, tunc est actus rectus et bonus; quando autem ab hac rectitudine obliquatur, tunc dicitur esse peccatum et malus. Patet igitur quod a ratione est bonitas vel malitia actus moralis, non autem a voluntate. Bonitas enim et perfectio formae vel actus effective nullo modo potest esse a subiecto quod est quasi materia actus.

Sed tamen secundum diversitatem subiecti et secundum diversitatem dispositionum subiecti bene diversificantur ¹⁰ actus. Secundum diversitatem

¹ quatuor. — ² tertio PC. — ³ dependet C. — ⁴ sive om. P; del 2a m. C. — ⁵ om. C. — ⁶ del 2a m. C. — ⁷ non autem — mali] bis P. — ⁸ sed P. — ⁹ om. P. — ¹⁰ diversificatur C.

enim essentialiter et specificam subiectorum sive potentiarum subiecti ¹ diversificantur actus etiam ² essentialiter | et secundum speciem; quia etiam oportet obiecta formalia diversificari et etiam modos operandi talium potentiarum; aliud est enim obiectum visus et aliud intellectus, et alio modo operatur iste et ille. Sed secundum diversitatem dispositionum subiecti eiusdem speciei actus diversificantur ³, non per se et formaliter et essentialiter, sed quasi accidentaliter, secundum quod secundum diversitatem huius subiecti perfectior est actus idem secundum speciem in uno quam in alio. Actus enim virtuosus qui elicitur a potentia perfecta per habitum ⁴ est perfectior ⁵ quam ⁶ elicitur ⁷ a potentia sine habitu; et qui elicitur a potentia perfecta per habitum perfectiorem est perfectior actu qui elicitur a potentia perfecta per habitum minus perfectum. Sic igitur apparet quid sit dicendum ad primum articulum.

Circa secundum autem est intelligendum quod, cum ex hoc dicatur aliquis actus laudabilis et culpabilis quod imputatur agenti — nihil enim est aliud laudari vel culpari aliquem quam imputari sibi malitiam vel bonitatem sui actus — tunc autem imputatur agenti suus actus quando est in potestate ipsius ita quod habet dominium super illum ut ex se illum agat, hoc autem dicitur de actibus voluntariis secundum quod voluntarii sunt; quare videtur quod ex voluntate habeat actus moralis quod sit laudabilis vel vituperabilis, sive quod imputetur agenti. Hoc autem nihil importat aliud nisi quod agens agat illud sponte et libere, non ⁸ coacte nec necessitate absoluta quae mo | dicuntur a coactione distat, prout bruta agunt de necessitate, licet per cognitionem et appetitum animale, quia, prout | dicit Damascenus, magis aguntur quam agant. Sed quomodo homo libere agat per voluntatem actum exteriorum ut sic laudetur, satis patet, quia ibi non agit aliquid unum et idem secundum idem in se ipso.

Sed quomodo hoc poterit dici de actu interiori non sic est manifestum. Et ideo circa hoc est intelligendum quod liberum arbitrium includit et rationem libere iudicantem et voluntatem libere eligentem. Et ideo in generali est dicendum quod aliquis actus imputetur alicui, hoc non habet solum quia est a voluntate, excluso intellectu vel e converso; quia ista duo sunt quasi unum principium omnium actuum humanorum quibus meretur quis laudari.

Quia tamen ut haec simul sunt principium alicuius actus, ipsa voluntas

¹ om. C. — ² et C. — ³ diversificatur C. — ⁴ habitum P. — ⁵ actu qui add. 2a m. C. — ⁶ om. C. — ⁷ elicitur corr. 2a m. C. — ⁸ nec P.

cod. P
fol. 70 R^a

immediatus ad haec videtur se habere, ideo | voluntati ratio principiandi magis appropriatur. Est ergo actus exterior laudabilis et agenti imputatur quia super illum habet agens dominium et potestatem. Sed, cum ille procedat a libero arbitrio et sic ab actu intellectus et voluntatis, non haberet homo potestatem super illum actum exteriorem nisi etiam haberet potestatem super istos actus interiores, sicut patet in bruto quod non dicitur habere dominium super actum exteriorem, quia non habet dominium¹ super actus interiores apprehensionis et appetitus. Ergo oportet ponere quod etiam super huiusmodi actus interiores habeat homo dominium, non autem nisi per voluntatem et intellectum qui sunt subiecta istorum actuum. Ergo videtur quod intellectus et voluntas aliquo modo sunt causa suorum actuum, potestatem et dominium habentes super illos, sive ipse homo per huiusmodi potentias; et hoc quidem convenit homini per rationem quae, quia est natura abstracta et ratione suae abstractionis illimitata, potest super actus suarum potentiarum reflecti et cognoscere non solum obiectum intellectus et velle obiectum voluntatis, sed intellectus habet cognoscere suum actum et voluntas velle suum actum.

Item, intellectus apprehendens aliquid sub ratione alicuius convenientiae propter quod etiam voluntas fertur in illud, habet cognoscere non solum illud quod est sic conveniens et inclinari in illud per voluntatem, sicut contingit in brutis, sed etiam rationem huiusmodi convenientiae, sive quod talis est convenientia et habitudo eius ad illud quod merito est volendum et agendum ut sic, secundum quod dicit Augustinus, tertio De Libero Arbitrio, licet non sit in potestate hominis quibus visis mens sua tangatur, postquam tamen tacta est aliquid per apprehensionem aliquam rationis et per aliqualem allectionem voluntatis, remanet in potestate eius illa perfecte eligere vel respuere, in quantum scilicet post huiusmodi simplicem apprehensionem deliberare convenienter potest homo per quamdam generalem conceptionem quae unicuique statim nata est occurrere, quod homo diligenter² debet considerare quae sunt eligenda vel appetenda, et cetera; et per hoc etiam fieri in actu voluntatis ut velit circa sic apprehensum considerare considerata; et sic applicando organa convenientia considerationi, intellectus movet illa ad exercitium | actus considerandi condiciones apprehensi et habitudinem suam ad illud; et quare volendum vel eligendum; et deinde illud vult simpliciter vel eligit et sic est sibi causa talis vel talis³ iudicii intellectus et electionis voluntatis. Et ideo merito laudatur sic eligendo, quia a se habet quod sic eligat sic movendo

¹ super — dominium] om. C. — ² diligens PC. — ³ finalis PC.

cod. V
fol. 93 R^b

et agendo se ipsum quantum ad exercitium actus, ut alibi est declaratum (1). Et haec est intentio Anselmi in libro De Veritate, capitulo duodecimo, ubi dicit: rectitudo quae tenenti se laudem acquirit | non est nisi in sola rationali natura quae sola¹ rectitudinem percipit. Si quis enim nesciens vult quod debet, non habet rectitudinem illam quam quaerimus. Non omnis etiam qui vult quod debet et scit se debere velle quod vult est laudandus, quia potest contingere quod nolit se debere; nam latro cogitur ablatam reddere pecuniam, palam autem est quia non vult se debere, quoniam ideo² cogitur velle reddere, quia debuit, sed hic³ nullatenus laudandus est hac rectitudine, quia ex quo quasi coactus hoc facit, non reddit sponte, scilicet hoc faciens quia debuit, sed timore maioris mali. Nec omnis qui vult quod debet velle et vult se hoc debere velle et sic etiam⁴ sponte agit, quia tamen propter finem non convenientem agere potest, puta qui pavit esurientem propter inanem glo | riam, ex tali rectitudine⁵ est laudandus.

cod. C
fol. 93 V^a

Et ideo subditur ibi: omnis quippe voluntas sicut vult aliquid, ita vult propter aliquid; et sicut considerandum est quid velit, ita considerandum est cur velit, quippe non magis recta debet esse volendo quod debet, quam volendo propter quod debet. Quapropter omnis voluntas habet quid et cur omnino; namque nihil volumus nisi sit cur velimus. Hoc in nobis cognoscimus. Et per hoc innuit Anselmus quod hoc non contingit in brutis, scilicet appetere aliquid et cur id appetunt; quia rationem finis non apprehendunt nec ordinem ipsum in illum; propter quod etiam non sunt sibi causa volendi vel appetendi suum finem, sicut contingit in rationalibus. Deinde subdit: duo sunt ergo necessaria voluntati ad iustitiam, velle scilicet quod debet, ac⁶ ideo quia debet.

Quia ergo actus virtuosus volendus est propter se, non propter aliud, scilicet propter aliquod⁷ speciale commodum consequendum vel incommodum fugiendum, ideo, ut ibi concludit Anselmus, volun | tas illa iusta est quae⁸ sui rectitudinem servat propter ipsam rectitudinem. Haec etiam est intentio Philosophi, secundo Ethicorum, ubi dicit quod res temperatae et iustae dicuntur quando tales sunt quales utique iustus et temperatus operabitur; quasi diceret: actus morales habent suam entitatem et perfectionem secundum se ex materia circa quam et circumstantias et huius-

cod. P
fol. 70 V^a

¹ solam PC. — ² quoniam add. P. — ³ hoc P. — ⁴ sicut P. — ⁵ non *suprascripts.* alia m. C. — ⁶ debet ac] debeat C. — ⁷ aliquid C. — ⁸ illa — quae om. C.

(1) *Quodl.* V, q. 12 (p. 47).

modi. Iustus autem et temperatus est, non qui hoc operatur, sed et qui sic operatur ¹ ut iusti et temperati; quasi diceret ab hoc quod operans talia in operando laudabilis sit sicut virtuosus ex parte eius aliud requiritur ². Unde parum ante dicit: quae secundum virtutes fiunt neque si hoc qualiter habeant iuste vel temperate operata sunt, sed si operans qualiter habens operetur primum quidem si sciens, deinde si eligens; et eligens propter hoc tertium, addit ultra Anselmus, scilicet ³ si firme et immobiliter habeat et operetur. Sic ergo est dicendum ad praedictam quaestionem.

Nec videtur bene dictum quod circa hoc dicunt aliqui (1), scilicet quod actio voluntatis habet quasi triplicem bonitatem, scilicet bonitatem ex genere, quam habet scilicet ⁴ ex materia debita, circa quam item habet bonitatem virtuosam quam habet ex circumstantia finis convenientis sine quo posset esse actus vitiosus; item bonitatem moris quam habet a ⁵ circumstantia agentis, hoc est a voluntate a qua actio volitionis moralis speciem moris et bonitatis moralis sortitur, non ab obiecto nec a fine, sed potius ab agente.

Omnino enim irrationabile est dicere quod circumstantia actus moralis sit aliquid ex parte agentis, licet hoc de fine dicatur; quia, ut supra dictum est, obiectum actus voluntatis potest accipi secundum se absque inclusione finis et sic dicitur habere bonitatem non completam et simpliciter; sed in genere potest etiam accipi | cum inclusione circumstantiae finis illius, scilicet sine quo non habet quod sit bonus simpliciter et virtuosus; et sic hoc totum cadit in ratione obiecti. Unde actus volitionis non dicitur bonus et virtuosus ex circumstantia finis qui sit circumstantia ipsius actus volitionis, sed magis ipsius obiecti; immo etiam, ut dictum est, in obiecto includitur. Sed voluntas nullo modo potest esse circumstantia actus nec interioris nec exterioris | oris, sed solum habet rationem causae subiectivae respectu actus interioris, vel effectivae respectu actus exterioris respectu cuius se habet voluntas in ratione causae moventis et efficientis. Sed a tali causa non habet actus speciem et bonitatem.

Item, respectu ultimi actus interioris consequentis ex quadam quasi deliberatione, habet ipsa voluntas dominium et rationem causae moventis. Sed etiam respectu illius non causat formam et bonitatem; quia hoc conse-

¹ sed — operatur] *om.* C; sed etiam qui sic operatur, *add. in marg.* 2^a m. C. — ² recurritur PC. — ³ si (?) licet *corr.* 2^a m. C. — ⁴ bonitatem ex — scilicet] *om.* C; bonitatem generis vel ex genere 2^a m. C. — ⁵ *om.* P.

(1) Henricus de Gandavo, *Quodl.* XIII, q. 10 (t. II, fol. 592 R).

quitur actus ex illo quod habet rationem agentis et moventis quantum ad determinationem actus, et ideo ex voluntate nullam speciem vel bonitatem formalem moralem potest habere actus a voluntate procedens, alioquin omnis actus a voluntate procedens ¹ esset bonus vel malus moraliter.

Propter quod, sicut tactum est, illud dicitur esse de genere moris quod est tale secundum naturam ² suam quod ad illud natus est homo bene vel male affici et bene vel male se habere, secundum quod sic vel aliter afficitur ad illud. Est autem bonum in genere moris quod est secundum se tale quod includit illud quod est conveniens homini et ad quod natus est homo affici et se habere convenienter, secundum quod homo est agens secundum rationem et liberam voluntatem; malum autem quod est disconveniens; nec hoc est sibi ex voluntate tribuendum. Ex hoc ergo quod velle furari est actus voluntarius, aut ex eo quod elicitur libere a voluntate non est actus malus moraliter, sed ex eo quod furari secundum se est | malum. Cum in illud a ratione apprehensum fertur voluntas ex hoc actus voluntatis quo vult furari malus est formaliter, quia scilicet ipse actus furandi qui est eius obiectum malus est. Unde dicitur Oseae, nono: facti sunt abominabiles sicut ea quae dilexerunt. Non dicitur ibi quod facta sint abominabilia quia ea dilexerunt. Similiter quia hoc quod est dare eleemosynam indigenti est bonum secundum se, ideo, cum voluntas fertur in hoc bonum a ratione apprehensum, derivatur haec bonitas in ipsam voluntatem; et dicitur actus voluntatis bonus, quia tendit in tale bonum. Sed ex hoc quod voluntas libere, non coacte fertur in illud quod sic secundum se malum est vel bonum, culpabilis vel vituperabilis vel laudabilis est. Unde, Augustinus, tertio De Libero Arbitrio, capitulo primo: motus quo voluntas huc atque illuc convertitur, nisi esset voluntarius atque in nostra positus potestate, neque | esset laudandus homo cum ad superna ³ neque culpandus cum ad inferiora detorquet, quasi quandam ⁴ cardinem voluntatis.

Per praedicta patet responsio ad obiecta. Procedunt secundum vias suprapositas; nam concedendum est primum, quantum ad hoc quod actus moralis bonitatem non habet ex voluntate sola, nec etiam imputabilitatem, sed ex voluntate simul cum ratione habet imputabilitatem; sed ex sola ratione sive ex obiecto a ratione apprehenso habet speciem et bonitatem.

¹ alioquin — procedens] *om.* P. — ² materiam C. — ³ superiora *corr.* 2^a m. C. — ⁴ quandam.